

2. OPENINGSREDE VAN DE PROFESSOREN PIET Taelman EN PHILIP Traest

Mijnheer de eerste voorzitter,

Geachte dames en heren,

We hebben dit jaar het genoegen niet één maar twee imminente gastsprekers te ontvangen. Ik wens ze uitgebreid aan het woord te laten, maar ook toch even kort in te leiden. Ze hebben immers veel gemeen: ze zijn niet alleen in hetzelfde jaar geboren, maar liepen ook school in hetzelfde college op 100 m hiervandaan – u kan wel raden hetwelk -, studeerden allebei rechten aan de UGent en bouwden er een mooi academische carrière uit.

Professor Piet Taelman is er thans gewoon hoogleraar aan de Faculteit Recht en Criminologie en doceert er het burgerlijk procesrecht sinds oktober 1995. Hij was advocaat aan de balie van Gent vanaf 1 oktober 1982 tot 1 december 2015 en is er thans ere-advocaat. Hij is auteur van een 180-tal nationale en internationale publicaties in zijn vakgebied (burgerlijk procesrecht, m.i.v. arbitrage en bemiddeling) die verschenen in boekvorm, als hoofdstuk in een boek of als bijdrage in een juridisch tijdschrift. Hij verzorgde gastcolleges aan de Universiteit Leiden (Nederland), de University of Pretoria (Zuid-Afrika), Bond University en de University of New South Wales (Australië). Hij is – uiteraard - lid van diverse tijdschriftredacties, was decaan van de Gentse Rechtsfaculteit van oktober 2008 tot september 2014, werd door de Belgische Senaat in 2016 en in 2020 aangewezen als lid van de Hoge Raad voor de Justitie, telkens voor een mandaat van vier jaar. Hij is lid en ere-bestuurder van Capani (Belgisch Centrum voor Arbitrage en Mediatie) en onder meer lid van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland. Hij verzorgt op zeer regelmatige basis voordrachten en opleidingen voor magistraten en advocaten, onder meer in het kader van het Instituut voor Gerechtelijke Opleiding, waarvoor we hem zeer dankbaar zijn.

Professor Philip Traest is thans buitengewoon hoogleraar aan diezelfde Faculteit Recht en Criminologie en doceert er de opleidingsonderdelen Strafvordering, Verdiepende Strafvordering, Gerechtelijke expertise (samen met zijn collega Taelman) en Wegverkeerrecht. Hij is thans advocaat aan de balie te Antwerpen (Verbist & Vanlerberghe

Omega law), voordien aan de balie van Gent en Brussel. Ook professor Traest is auteur van talrijke publicaties in het domein van het strafrecht en het strafprocesrecht (waaronder het bewijsrecht) en was lid van de Hoge Raad voor de Justitie, in de periode van 2008 tot 2016. Hij is voorzitter van de Belgische sectie van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland (sedert 2017) en lid van redactieraden zoals Piet Taelman. Nauw aan het hart ligt hem zijn lidmaatschap van de Commissie Franchimont vanaf 1995, die de fundamenteën legde voor de Wet Franchimont van 12 maart 1998 maar ook voor het (weliswaar nooit goedgekeurd geraakte) voorontwerp van Wetboek van Strafrecht in 2002. Hij was ook lid (tot 2019) van de Commissie Strafrecht opgericht door minister van Justitie Koen Geens bij Ministerieel Besluit van 2 december 2015.

Zelden heb ik zulke gelijklopende carrières gezien!

Geachte professoren,

Ik geef jullie nu graag het woord voor jullie uiteenzetting met de verontrustende titel **“Bezorgdheid over de Rechtspraak”**.

*

1. Inleiding

De wet voorziet dat op de algemene en openbare vergadering van het hof van beroep na de “vakantie” – dit dat niet, althans niet geheel is –, er door de procureur-generaal bij dat hof of één van zijn advocaten-generaal een rede kan worden uitgesproken over een bij die gelegenheid passend onderwerp.

Dit jaar werden voor de gelegenheidsrede twee professoren aangesproken. Sinds het in februari 2024 verschenen rapport over de meting van de werklust van rechters en griffiers weten we dat de magistraten van de zetel gebukt gaan onder een zware werklust. Voor

het Openbaar Ministerie is een vergelijkbaar instrument nog niet voorhanden⁶, zodat daarover nog geen op wetenschappelijke gegevens gebaseerde uitspraak kan worden gedaan. Vast staat evenwel dat werk door een ander laten doen, in elk geval de eigen werkdruk vermindert.

Het verzoek van de procureur-generaal, ondersteund door de eerste voorzitter van het hof, viel bij ons niet in dovemansoren. Een zekere ijdelheid is, dat weet u, hoogleraren niet vreemd. Bovendien werd onze vrijheid maximaal gerespecteerd: het onderwerp mochten we zelf kiezen. Enige beperking betrof de spreektijd: samen mogen we u een halfuur toespreken.

Beiden doceren we ondertussen 30 jaar het procesrecht, mijn collega Traest het strafprocesrecht en ikzelf de burgerlijke variant ervan. Dat procedurerecht is het werkinstrument dat de wetgever de magistraat ter beschikking stelt om in overeenstemming met het sacrosante artikel 6 EVRM, na een eerlijke behandeling van de zaak, daarover een uitspraak te vellen die moet toelaten te komen tot de daadwerkelijke verwezenlijking van het materiële recht dat erin is vastgesteld. Rechtspleging is bijgevolg geen doel op zich, maar een middel om gerechtigheid te bereiken.

Vanuit ons expertisedomein besloten we om, elk vanuit onze eigen invalshoek, u te spreken over een aantal van onze bezorgdheden rond de Rechtspraak. Met “Rechtspraak” doelen we op de opdracht van de zetel, de vonnisrechter. We vertrekken, zonder stil te staan bij de waan van de dag, vanuit de actualiteit maar kozen bewust voor topics die ook op langere termijn hun relevantie voor de rechtspraak – en, bij weeromstuit, de rechtsstaat – behouden.

*

* *

⁶ Deze meting zou in 2024 moeten worden afgerond (EC Landenrapport België 2024, 13, noot 79 op die plaats) https://commission.europa.eu/document/download/ac09a9ad-63c4-4c65-bf36-d032b605a015_nl?filename=9_1_58050_coun_chap_belgium_nl.pdf

2. Nood aan weloverwogen, op betrouwbare en volledige data gesteunde hervormingen

De voorbije maanden schreven tal van zogenaamde stakeholders van de Rechtspraak memoranda bestemd voor de nieuwe federale regering.

Bij de lectuur van deze nota's springt alvast een constante in het oog: de noodzaak tot diepgaande hervorming van de Rechtspraak op diverse vlakken, waaronder de organisatiestructuur, het personeelsbeleid, de digitalisering en de procedureregels.

Die benadering vindt overigens – en niet voor het eerst – bijval in het door de Europese Commissie opgestelde meest recente Landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in België, aansluitend op de publicatie in juni 2024 van het EU Justice Scoreboard. Opnieuw spreekt de Europese Commissie hierin haar “ernstige bezorgdheid” uit over de door haar vastgestelde belangrijke tekortkomingen aan rechtsstatelijke kwaliteitseisen. België moet flink nog wat stappen zetten vooraleer het zichzelf op het vlak van rechtsbescherming als één van de beste leerlingen van de Europese klas kan beschouwen. Maar eenieder, en niet in het minst de rechterlijke macht zelf, is overtuigd dat “verandering” noodzakelijk is.

Op zichzelf is dit geen verrassing. De voorbije dertig jaar was “hervormen” zowat de mantra in onze vakgebieden. Als hervormen – vaak na vele jaren moeizaam onderhandelen – lukt, zoals met het sociaal statuut van de magistratuur, betekent dit niet dat alle verzet meteen gebroken is. Het College van hoven en rechtbanken vraagt in zijn memorandum het voor alle magistraten, ongeacht hun leeftijd en anciënniteit, wettelijk mogelijk te maken om deeltijds te werken. Laat dit nu net in mijn ogen – mijn medespreker heeft daarover een andere visie – dé gemiste kans zijn van de wet van 12 mei 2024. Ingaan op deze vraag zou ons land niet enkel in lijn plaatsen met wat in meerdere van onze buurlanden al mogelijk is. Meteen zou ook de mythe worden doorbroken dat wat onder meer in de gezondheidszorg al een realiteit is, in de magistratuur niet haalbaar zou zijn wegens de vereiste continuïteit van de dienstverlening. En dan zwijg ik nog over de

gunstige weerslag die het deeltijds kunnen werken ongetwijfeld zou hebben op de aantrekkelijkheid van het ambt in onze maatschappij waar, in gezinnen, tweeverdieners al geruime tijd de norm zijn.

De richting die de justitiële hervormingen zouden moeten uitgaan is verre van eenduidig. Zo bepleit de OVB in haar “ambitienota” (12 juli 2024) een eenheid van rechtsbescherming door de vorming van eenheidsrechtbanken en één enkel Vlaams eenheidshof. De OVB wil hiermee een betrouwbare en dienstvaardige rechtspraak realiseren, die bovendien in staat zou zijn komaf te maken met de persisterende gerechtelijke achterstand. De schaalvergroting zou volgens de Orde nieuwe kansen bieden om te werken met een geprofessionaliseerd management en een bekwame IT-ondersteuning. Geen van de andere actoren van Justitie staat vooralsnog zo een verregaande structurele hervorming van de Rechtspraak voor. Over de financiële impact van zijn hervormingsvoorstel, spreekt de Orde zich niet uit.

Dat een hervorming niet altijd slaagt, is een understatement. Getuige de saga rond de uitvoering van de wet van 18 februari 2014 op het verzelfstandigd beheer voor de rechterlijke organisatie die op het einde van de vorige legislatuur botste op het verzet van de Franstalige meerderheidspartijen.⁷ Het uitstel – hopelijk geen afstel – van deze hervorming die de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht wil versterken, was mede het gevolg van bezorgdheden over de kosten en de financiering ervan, waarvoor geen extra middelen waren uitgetrokken.⁸

En laat nu precies daar het schoentje ernstig knellen. Justitie verwierf de voorbije vier jaar een structurele verhoging aan middelen waardoor het budget in 2024 afklokte op 2,5 miljard, een half miljard meer dan bij het begin van de vorige legislatuur.⁹ Daarnaast kwam er ook 115 miljoen euro beschikbaar aan tijdelijke kredieten uit de Europese *Recovery and*

⁷ *De Tijd*, 19 april 2024, “Hoven en rechtbanken krijgen personeelsbeleid dan toch niet in eigen handen”; H. Lamon, Jubel 24 april 2024, “Zijn de Franstalige socialisten écht tegen moderne justitie?”; <https://www.jubel.be/zijn-de-franstalige-socialisten-echt-tegen-moderne-justitie/>

⁸ HRJ, Advies over het voorontwerp van wet tot optimalisatie van het verzelfstandigd beheer en de werking van de rechterlijke orde, 18 oktober 2023; <https://hri.be/nl/publicaties/2023/voorontwerp-van-wet-tot-optimalisatie-van-het-verzelfstandigd-beheer-en-van-de-werking-van-de-rechterlijke-orde>

⁹ *I.e.* een extra bedrag van 0,5 miljard EUR tegen 2024 boven op het bestaande jaarlijkse budget van 2 miljard EUR.

Resilience (herstel en veerkracht) fondsen.¹⁰ Maar dit volstaat duidelijk niet. Op 3 juli 2024 luidde de FOD Justitie¹¹ de alarmklok. Tegen het jaareinde zou hij niet langer in staat zijn de rekeningen voor essentiële nutsvoorzieningen te betalen. Er is geen budgettaire ademruimte en zonder bijkomende middelen vallen de lopende hervormingen van Justitie stil, laat staan dat er nieuwe zouden kunnen worden aangevat.

Gegeven de budgettaire situatie in dit land is duidelijk dat tussen de vele hervormingsvoorstellen voor Justitie en hoe die concreet moeten worden aangepakt, weloverwogen keuzes zullen moeten worden gemaakt.

Hier rijst het probleem van het niet kunnen beschikken over voldoende en betrouwbare empirische data over de werking van onze Rechtspraak, waarvoor België overigens al herhaaldelijk door de Europese Commissie op de vingers werd getikt.¹² Onderzoek dat een paar jaar terug door een UGent-rechtenstudent met de medewerking van en binnen het Gentse hof van beroep kon worden uitgevoerd¹³ over het rechtsmiddel hoger beroep, bevestigde dat de beschikbare data geen duidelijk noch exhaustief cijfermatig inzicht bieden in de door het hof behandelde zaken.

Zo valt bij hervorming van de in eerste aanleg gewezen uitspraak bijvoorbeeld niet te achterhalen of die steun vond in een andere appreciatie door de appelrechter van de feiten en/of van het voorgelegde bewijsmateriaal, dan wel of ze volgde uit een andere beoordeling van de rechtsvraag. Bij een geldvordering valt zonder een volledige lectuur van de in eerste aanleg, respectievelijk in hoger beroep gevelde beslissing niet uit te maken welke het bedrag van die vordering was, en in welke mate de beoordeling van de rechter

¹⁰ EC Landenrapport België 2024: Er zijn verschillende maatregelen ter ondersteuning van de digitalisering van het Belgische rechtstelsel opgenomen in het Belgische herstel- en veerkrachtplan, en België zal hiervoor financiering ontvangen uit de herstel- en veerkrachtfaciliteit, mits België de desbetreffende mijlpalen en streefdoelen haalt. Zie voor nadere gegevens de bijlage bij het uitvoeringsbesluit van de Raad tot wijziging van het uitvoeringsbesluit van 13 juli 2021 betreffende de goedkeuring van de beoordeling van het herstel- en veerkrachtplan voor België, investering I-2.05, submaatregel 1. https://commission.europa.eu/document/download/ac09a9ad-63c4-4c65-bf36-d032b605a015_nl?filename=9_1_58050_coun_chap_belgium_nl.pdf

¹¹ https://justitie.belgium.be/nl/nieuws/persberichten/hervorming_justitie_valt_stil_zonder_extra_budget

¹² Zie het ontbreken bij verschillende grafieken opgenomen in het 2024 EU Scoreboard gegevens voor België (no data); zie o.m. de grafieken met 5, 6, 13, 14, 19,

¹³ T. Van Nieuwenhuysse, "Binnenshuis in het hof van beroep te Gent: een analyse van de rechtspraak over civiele zaken en ondernemingsgeschillen" (Masterproef acadj. 2021-22).

https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/003/116/427/RUG01-003116427_2023_0001_AC.pdf

in hoger beroep daarover afweek van deze van zijn collega in eerste aanleg. Voor de eerstelijnsinstanties wordt niet bijgehouden in hoeveel van de door hen uitgesproken vonnissen een rechtsmiddel wordt aangewend, zodat we aan de hand van de thans beschikbare statistieken niet weten vanuit welke rechtscolleges de instroom aan zaken voor een hof van beroep precies vandaan komt.

Deze zomer liet Peter Rousseeuw¹⁴, emeritus prof in de statistiek aan de KULeuven en belangrijke financier van baanbrekend onderzoek in dit wetenschapsdomein in de krant *De Tijd* optekenen: “Het beleid zou eigenlijk veel meer kunnen met statistisch beter onderbouwde beslissingen. Maar politici gaan uit van hun eigen ideologie. Dat gaat zo bij gezondheidszorg, bij justitie, in het onderwijs. Altijd weer die dadendrang. Altijd weer die recepten die in andere landen al zijn uitgetest en niet werken, in de vergeefse hoop dat hetzelfde recept deze keer een ander resultaat zou opleveren. Het is gewoon verspilling van energie”.

Bij studie van de door de Steundienst van het College van hoven en rechtbanken ter beschikking gestelde statistieken valt op dat tussen 2018 en 2023 het aantal nieuw ingeleide burgerlijke zaken¹⁵ voor de hoven van beroep van het Rijk¹⁶ daalde met 3.018 zaken, hetzij 19,28% minder zaken. In diezelfde periode liep het aantal afgehandelde zaken, dit zijn het aantal arresten¹⁷, terug met 3.583 stuks, hetzij 21,93% minder arresten.

In een disclaimer bij deze cijfers onderstreept de Steundienst dat de activiteitenstatistieken de werklast van de hoven en rechtbanken niet weerspiegelen. Hij wijst er op dat daarvoor nog met andere criteria rekening moet worden gehouden, zoals

¹⁴ *De Tijd*, 3 augustus 2024; S. De Smedt: “Hij werd schatrijk met wiskunde, nu wil Peter Rousseeuw statistiek de erkenning geven die ze verdient”,.

¹⁵ Waaronder – naast de burgerlijke zaken in de strikte zin van het woord – ook de fiscale zaken, zaken afkomstig van de ondernemingsrechtbank, jeugd- en familiezaken begrepen zijn.

¹⁶ Bron: <https://www.rechtbanken-tribunaux.be/sites/default/files/media/col/stat/keydata/kerncijfers-2014-23.pdf>

Daarin staat volgende disclaimer te lezen: “Een groot aantal factoren beïnvloedt de kwaliteit van de statistieken. Hierbij kunnen we enkele voorbeelden vermelden: de kwaliteit van de registratie van de gerechtelijke gegevens in het informaticasysteem, het uniforme gebruik van dit informaticasysteem en van de codes die het bevat of zelfs de goede werking van het informaticasysteem. Daarom is een zekere voorzichtigheid altijd aangeraden bij de interpretatie van de statistieken”.

¹⁷ De statistieken verduidelijken niet of het allemaal gaat over “eindarresten”, waarmee de rechtsmacht van het hof van beroep volledig is uitgeput, dan wel tussenarresten (die deze rechtsmacht niet integraal uitput).

het personeelskader, de complexiteit van de behandelde zaken en de verschillende werkmethodes binnen de instanties. In het werkingsverslag over het jaar 2023 van één van de hoven van beroep¹⁸ stipt de eerste voorzitter aan dat de vele nieuwe wetgeving de werklast vergroot, evenals het gegeven dat in alle materies de behandelde dossiers in doorsnee duidelijk omvangrijker en complexer zijn dan voorheen het geval was.

Elk van deze factoren of een combinatie ervan kunnen een plausibele verklaring vormen voor deze opvallende daling van de output. Maar bij gebrek aan betrouwbare data over deze variabelen tasten we hierover eigenlijk in het duister.

Nog fundamenteler – en dus meer zorgwekkend – is dat we ook geen deugdelijk inzicht hebben in de redenen van de sterke daling aan nieuwe burgerlijke zaken voor de beroepshoven. Tussen 2015 en 2023 daalde die instroom met 26,60 %. In die periode werden niet enkel de gewone rechtsmiddelen diepgaand hervormd, maar stegen voor de burger ook de aan het procederen verbonden kosten aanzienlijk, door de invoering van BTW op advocatenprestaties en de dan ook duidelijk voelbaar geworden weerslag van de nieuwe invulling van de rechtsplegingsvergoeding.

Maar opnieuw, gebrek aan data maakt dat we eigenlijk niet weten welke realiteit achter die cijfers schuilgaat. Is de toegang tot de rechter voor elke burger nog wel daadwerkelijk verzekerd?

U weet dat België lang geleden¹⁹ een koploper was in de statistiek. Maar net nu, in een tijdsgewricht waarin beleid steeds meer *data driven* wordt, staat het gebrek aan gegevens over vele relevante variabelen het nastreven van een efficiëntere rechtsbedeling in de weg. Vandaar dit pleidooi om meer aandacht te besteden aan robuuste statistiek zodat de voorgenomen justitiële hervormingen echt doel treffen.

*

¹⁸ Werkingsverslag van het hof van beroep Antwerpen, goedgekeurd op de algemene vergadering van 31 mei 2024.

¹⁹ Adolphe Quetelet nam in 1841 het initiatief tot oprichting van de Centrale Commissie voor de Statistiek.

* *

3. Vertrouwen van de burger in justitie

Een van de problemen waarmee justitie hier vandaag de dag worstelt is het imago dat deze instelling heeft bij de bevolking, anders gezegd, het vertrouwen van de burger in Justitie.

De vijfde justitiebarometer van 2024 geeft aan dat het vertrouwen in Justitie op 10 jaar tijd gedaald is van 61 naar 54%.

Het valt hierbij op dat het vertrouwen in justitie bij kortgeschoolden een stuk minder is dan bij hogeschoolden. Ook geven respondenten uit hogere sociale klassen klaarblijkelijk vaker aan vertrouwen in justitie te hebben dan personen die zich tot de lagere en de middenklasse rekenen. Hierbij past nog een andere vaststelling. Het vertrouwen in justitie was weliswaar 10 jaar geleden in 2014 nog 61% maar het laagste peil van vertrouwen in Justitie kwam voor in 2002, toen maar 41% vertrouwen had in justitie. Wellicht lag de crisis van justitie in de zaak Dutroux toen nog vers in het geheugen. Bovendien was het vertrouwen het hoogst in 2007, met name 66%.

Zeer belangrijk is dat de stelling dat wanneer een persoon als partij betrokken wordt in een rechtszaak hij een eerlijk proces zal krijgen door 67% van de respondenten wordt beaamd.

Wat de bestraffing betreft is een meerderheid van de respondenten van oordeel dat misdrijven niet streng genoeg bestraft worden, met name in afnemende volgorde seksuele misdrijven, georganiseerde criminaliteit, computercriminaliteit, moorden en drugmisdrijven. Opvallende (of toch niet?) uitschieter naar beneden: verkeersmisdrijven (32%, waarvan 36% in Vlaanderen en maar 25% in Wallonië), wellicht niet toevallig dit soort misdrijven waar elke burger mee in aanraking kan komen en ook in aanraking komt. Anderzijds blijkt dat de burger in de regel ook niet gekant is tegen alternatieve straffen zoals de werkstraf of het elektronisch toezicht.

Deze cijfers zijn niet wezenlijk verschillend van deze uit 2010.

Het vertrouwen in justitie ligt lager dan het vertrouwen dat de burger heeft in onderwijs en politie maar nog steeds een stuk hoger dan het vertrouwen van de burger in de pers, het parlement en de regering met respectievelijk 44, 41 en 36%.

Zoals procureur-generaal bij het Hof van Cassatie Ria Mortier het in een bijdrage verwoordt²⁰, blijkt hieruit dat instellingen waarvan het werk voor de burger zichtbaar is zoals dit bij onderwijs en politie het geval is meer vertrouwen genieten dan instellingen die men concreet minder aan het werk ziet en zich op een hoger niveau bevinden zoals justitie, pers, parlement en regering. Anders gezegd: onbekend is onbemind.

De oorzaken zijn wellicht zeer divers.

Vooreerst dient rekening te worden gehouden met het maatschappelijk klimaat en de zeer snelle evolutie van de samenleving in de laatste 20 à 30 jaar. Hierbij is de burger niet alleen een stuk mondiger geworden doch wordt diezelfde burger geconfronteerd met informatie uit alle hoeken die in bulk en niet omkaderd naar hem wordt gegooid via sociale media, de reguliere media, influencers en allerhande nieuwskanalen.

Tweede evolutie is de sterk toegenomen individualisering van de samenleving. Individuele rechten zijn vanzelfsprekend inherent aan een democratische rechtsstaat. De sterke klemtoon die in onze samenleving wordt gelegd op de eigen persoon, het ik, en het in de ogen van velen hoogste goed bestaande uit de zelfontplooiing van de eigen persoon hebben nochtans sommigen ertoe gebracht te denken dat het de belangrijkste taak van de overheid is om het eigen persoonlijke belang te dienen. Wanneer dit niet gebeurt wijst men vanzelfsprekend de overheid met de vinger.

Ten derde is er de rol van die andere staatsmacht, de pers. Ook deze staatsmacht is noodzakelijk in een democratische rechtsstaat, onder meer om de werking van justitie kritisch te benaderen. Men zou dus verwachten dat personen die kritisch zijn voor justitie

²⁰ R. Mortier, "Wat kan de Justitiebarometer ons leren?", <https://hri.be/admin/storage/hri/bijdrage-ria-mortier.pdf>

de pers op handen dragen. Klaarblijkelijk is dit niet het geval nu het vertrouwen in de pers nog 10% lager ligt dan het vertrouwen in justitie.

Procureur-generaal bij het Hof van Cassatie Mortier zegt dan ook zeer terecht dat het voor het goed functioneren van de rechtsstaat niet voldoende is dat instellingen constitutioneel bestaan en zij hun grondwettelijke opdracht uitvoeren. Ook is een cultuur vereist die bestaat tussen gezagsdragers en instellingen en met name een cultuur die wordt gekenmerkt door een doorleefd wederzijds respect en vertrouwen en door een openheid voor elkaars positie die verder gaat dan het louter respecteren van elkaars bevoegdheden.

Wellicht niet toevallig resoneerde haar visie in het gemeenschappelijk memorandum van de drie hoge rechtscolleges waarin werd opgeroepen om tussen de drie staatsmachten permanent een constructieve dialoog te voeren om een klimaat van wantrouwen te vermijden en de voor de rechtsstaat noodzakelijke evenwichten – waaronder de onafhankelijkheid van Justitie – te beschermen.

Bemoedigend was in diezelfde nota te lezen dat de magistratuur van haar zijde ook zelf dient te blijven waken over de integriteit van haar leden. De magistratuur moet inderdaad ook zichzelf ernstig nemen. Zonder integriteit heeft de magistraat geen gezag.

Die rechtspraak dient vanzelfsprekend ook zelf haar eigen onafhankelijkheid te bewaken. Dit is vandaag de dag niet gemakkelijk. De rechterlijke macht wordt steeds nauwer betrokken bij maatschappelijke debatten die over meer gaan dan de loutere toepassing van de bestaande wet.

Zoals Geert Corstens en Reindert Kuiper aangeven moet de rechter bij de interpretatie van wetten en verdragen zijn hand niet overspelen en zich, tenzij hij niet anders kan, niet te veel bemoeien met keuzes die door politici zouden moeten worden gemaakt. Als de rechter de wet gaat uitleggen en hij in de toelichtende stukken niet vindt wat de wetgever

wilde in een zaak zoals de rechter die op dat moment moet beslissen, doet hij er verstandig aan zich af te vragen wat een redelijke wetgever vandaag de dag zou beslissen.²¹

Wanneer sommige politici het hebben over de zogenaamde “activistische” rechter moet daar worden bij vermeld dat de politiek en de burger daar zelf een verantwoordelijkheid dragen aangezien de neiging bestaat om bepaalde maatschappelijke problemen door te schuiven naar de rechter.

Zoals Corstens schrijft: “De rechter kent de samenleving als geen ander. Hij staat met beide benen er middenin. Dat betekent niet dat hij dit voortdurend moet laten zien. Openheid is goed. Maar te dicht op maatschappelijk en politiek gevoelige kwesties staan kan zijn positie als onpartijdig en onafhankelijk figuur ondermijnen”.²²

*

* *

4. Pleidooi voor een meer communicatieve Justitie

In het memorandum van het College van de hoven en rechtbanken²³ voor een nieuwe federale regering wordt terecht aandacht besteed aan beter en transparant communiceren met de burgers. Hierbij wordt de nadruk gelegd op de noodzaak van een kader waarbij elk rechtscollege over een website zou beschikken en wordt het nodig geacht dat elk rechtscollege kan beslissen of het aanwezig wil zijn op sociale media om via sociale netwerken te communiceren. Dit dient bijzonder omzichtig te gebeuren opdat de onafhankelijkheid van de magistratuur niet in het gedrang zou komen.

Justitie dient weerbaar zijn wanneer de rechterlijke macht wordt aangevallen of in een slecht daglicht wordt gesteld, zeker wanneer dit gebeurt door een politieke verantwoordelijke. Niet alleen persmagistraten of persattachés hebben in dit verband een

²¹ G. Corstens en R. Kuiper, *De rechter grijpt de macht. En andere misvattingen over de democratische rechtsstaat*, Amsterdam, Prometheus, 2020, 80-81.

²² G. Corstens en R. Kuiper, *De rechter grijpt de macht. En andere misvattingen over de democratische rechtsstaat*, Amsterdam, Prometheus, 2020, 171.

²³ <https://www.rechtbanken-tribunaux.be/nl/nieuws/persbericht-memorandum-voor-de-volgende-federale-regering>

taak te vervullen maar ook de korpsoversten van de diverse hoven en rechtbanken en niet in het minst de minister van Justitie die de politieke plicht heeft om het instituut dat hij of zij beheert als dusdanig te verdedigen ook al wil dit natuurlijk niet zeggen dat er geen verantwoordelijkheden kunnen worden geduid.

Ook de advocatuur vervult hierin een rol. Niet zelden wordt vastgesteld dat wanneer de rechtspraak wordt aangevallen het de leden van de balie zijn die vanuit een inherent gevoel van rechtvaardigheid en zin voor nuance de verdediging van dit instituut opnemen.

In een recent in *Nullum Crimen*²⁴ verschenen bijdrage analyseren Elke Goos en Maartje Verdickt onder meer naar aanleiding van de justitiebarometer de zogenaamde punitiviteits- en informatiekloof tussen de burger en justitie. Uitgangspunt van deze bijzonder lezenswaardige en mooi onderbouwde studie is dat justitie er belang bij heeft om het terugkerende patroon waarbij naar aanleiding van enkele fel gemediatiseerde zaken veel ophef in de samenleving ontstaat met een sterke vraag naar verandering waarna de rust terugkeert tot opnieuw dergelijke zaken ter sprake komen, te doorbreken of minstens te temperen.

Communiceren kan de informatiekloof en de punitiviteitskloof verkleinen.

Uit onderzoeken, onder meer gedaan in Nederland in opdracht van de Raad voor de Rechtspraak door onder meer de hoogleraren Van Koppen²⁵ en Wagenaar²⁶, blijkt dat de punitiviteitskloof heel wat kleiner is indien burgers in dezelfde positie gesteld worden als waarin rechters zich bevinden en derhalve beschikken over meer relevante informatie. Over hoe meer informatie het publiek beschikt hoe meer het zal oordelen als een rechter.

Deze ietwat hoopvolle conclusie dient nochtans te worden gerelativeerd. Wanneer de punitiviteitskloof tussen de burger en justitie in een bepaalde mate kan beperkt worden

²⁴ E. Goos en M. Verdickt, "Een roep om strengere bestraffing of een wens om meer en betere informatie? De punitiviteits- en informatiekloof ontleed", *NC* 2024, 1-22.

²⁵ J. de Keijser, P. Van Koppen en H. Elffers, *Op de stoel van de rechter*, 2006, Raad voor de Rechtspraak, www.rechtspraak.nl

²⁶ W. Wagenaar, *Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken*, 2008, Raad voor de Rechtspraak, www.rechtspraak.nl

door meer informatie rijst natuurlijk de vraag op welke manier en in welke mate deze informatie aan de burger kan worden gegeven.

De justitiebarometer bevestigt dat de overgrote meerderheid van de burgers zijn kennis over justitie ontvangt via de pers. 79% van de respondenten duidt het journaal aan, 61% van de respondenten kranten en tijdschriften en 52% van de respondenten sociale media.

Vele klassieke nieuwsmedia focussen op justitieberichtgeving die de burger kan boeien. Een aantal trends zijn hierbij duidelijk. Dit zijn bijvoorbeeld de zaken van leven en dood, de zedenzaken waarvoor vandaag de dag veel maatschappelijke aandacht bestaat en sedert enige tijd ook de zware verkeerszaken.

Zelfs indien de informatie die wordt gebracht niet onjuist is zal vanzelfsprekend de aandacht voornamelijk gefocust worden op de invalshoek die eveneens de laatste twee decennia bijzonder aan maatschappelijk belang heeft gewonnen, met name het oogpunt of het belang van het slachtoffer. Zoals Goos en Verdickt in hun studie stellen is deze informatie ook vaak ongenueanceerd, wat minstens deels te maken heeft met het gegeven dat informatie over rechterlijke uitspraken voor de pers niet eenvoudig te verkrijgen is.

Dit illustreert meteen pertinent het belang van het spoedig op de rails krijgen van het 'Centraal register voor de beslissingen van de rechterlijke orde' (roepnaam: *JustJudgment*). U weet dat het externe luik van die databank al op de laatste dag van 2023 operationeel had moeten zijn. De datum van inwerkingtreding werd, kort vóór die deadline, verdaagd naar 1 april 2024²⁷. Ook die datum werd niet gehaald. Het belooft weinig goeds dat de wetgever bij het verstrijken van die uitgestelde datum niet eens de moeite nam om een nieuwe datum voor die inwerkingtreding vast te stellen. Rechter communiceren in de eerste plaats via hun uitspraken. Het ter beschikking stellen aan het publiek van gepseudonimiseerde vonnissen is niet enkel onderdeel van hun door het EVRM en de Grondwet voorziene openbare bekendmaking. Ze dient de transparantie en strekt tot de

²⁷ Art. 28 Wet 19 december 2023 (BS 29 december 2023, ed. 1): In artikel 22, tweede lid, Wet 16 oktober 2022 worden de woorden "31 december 2023" vervangen door de woorden "1 april 2024".

in een rechtsstaat onontbeerlijke controle op de werking van de rechterlijke macht. Noch Juportal, noch de publicatie van gerechtelijke uitspraken door commerciële uitgeverijen verzekert een representatief beeld van de Belgische rechtspraak.

Ook voor de Rechtspraak zelf is het beschikbaar zijn van een vlot toegankelijke en doorzoekbare uitsprakendatabank essentieel. Op vandaag heeft ook de individuele rechter al te weinig inhoudelijk inzicht over hoe er door zijn collegae recht wordt gesproken. Het maakt zijn werk tot een ambacht, wat nefast is voor het prestatievermogen en de rechtszekerheid waarvoor een bijdetijdse rechtspraak garant dient te staan.

*

* *

5. Het vereenvoudigen en efficiënter maken van het processueel gebeuren en, waar mogelijk, streven naar convergentie van de regels die het strafproces en de burgerlijke procedure beheersen

De laatste justitiebarometer²⁸ leert dat het vertrouwen in justitie het laagst is bij de burgers die zichzelf rekenen tot de lagere sociale klassen. Het gaat hierbij jammer genoeg ook om het segment van de bevolking dat doorgaans het minst opleiding heeft genoten, dikwijls ook de minste aandacht heeft voor brede maatschappelijke problemen en tendensen en dan ook wellicht het gevoel heeft dat de rechtspraak in het algemeen ongrijpbaar is voor het bevattingsvermogen.

Het gevoel dat justitie een ver van mijn bed show is heeft voor een deel te maken met de complexiteit van de wetgeving die de Rechtspraak geacht wordt toe te passen. Op zijn beurt is deze complexiteit het gevolg van de complexiteit van onze samenleving en de inherente complexiteit van de organisatie van een sociale welvaartsstaat.²⁹

²⁸ HRJ, "De blik van de burger", april 2024, 117 p. en bijlagen; <https://hrj.be/nl/publicaties/2024/vijfde-justitiebarometer>

²⁹ Zelfs indien men zich nog ver afhoudt van domeinen van het bijzonder strafrecht zoals het milieurecht met inbegrip van vergunningenrecht, het sociaal strafrecht, fiscaal strafrecht maar zich beperkt tot het klassieke burgerlijk recht en strafrecht is het onontkoombaar dat de wetgeving op zich, de laatste jaren bij momenten bijzonder ontoegankelijk is geworden. Dit heeft, en zeker wat het strafrecht betreft, te maken met de leeftijd van de juridische instrumenten die moeten gehanteerd worden en het gegeven dat het zeker in het strafrecht soms moeilijk lijkt om deze instrumenten

Waar het nieuwe Strafwetboek³⁰ een verademing is voor de geest maar ook voor de leesbaarheid van de wetgeving is lectuur van het Wetboek van Strafvordering daarentegen een zware opdracht. Het behouden van dit oude instrument heeft tot gevolg dat door het toevoegen van allerlei noodzakelijke wettelijke bepalingen de leesbaarheid van deze teksten werkelijk problematisch wordt.

Zo heeft de recente wet van 28 maart 2024 op grond van het GDPR-gedachtengoed in het Wetboek van Strafvordering voor elkeen, zelfs indien die geen rechtstreeks belanghebbende is in de zin van artikel 21*bis* van het Wetboek van Strafvordering een recht op toegang ingevoerd in het dossier op grond artikel 37, §1, 5° van de wet van 30 juni 2018 betreffende de bescherming van natuurlijke personen met betrekking tot de verwerking van persoonsgegevens. Er werd in deze wetgeving een procedure ontwikkeld die nogal parallel loopt met de procedure van het verzoek tot inzage in het dossier en dit zowel in het kader van het opsporingsonderzoek als het gerechtelijk onderzoek. In plaats van de volledige materie van het recht op inzage in het dossier op een coherente manier te herschrijven heeft de wetgever in het nieuwe artikel 61*ter*/1 tot uitdrukking willen brengen dat artikel 61*ter* Sv. grotendeels ook van toepassing is op deze procedure strekkende toegang tot het dossier door personen op grond van de voormelde wet van 30 juli 2018.³¹ Men heeft zulks – en ik citeer – tot uitdrukking willen brengen als volgt: “*Artikel 61ter, §§,2, eerste lid, tweede, derde en vierde volzin, tot 6 is van toepassing op het verzoek van de rechtstreeks belanghebbenden om inzage te krijgen van de in het dossier verwerkte...*”. Dergelijke tekst is niet alleen volstrekt onleesbaar voor de gemiddelde burger maar dreigt evident te leiden tot bepaalde fouten.

Naast goed leesbare teksten dient bij hervormingen in de regelgeving het streven naar efficiëntie in het procesgebeuren absoluut voorop te staan. Een recent voorbeeld van hoe

grondig te vernieuwen. Men kan hierbij verwijzen naar de sedert decennia vruchteloos gebleken pogingen om een nieuw wetboek van strafprocesrecht in te voeren.

³⁰ Wet 29 februari 2024 tot invoering van boek I van het Strafwetboek, BS 8 april 2024. Wet 29 februari 2024 tot invoering van boek II van het Strafwetboek, BS 8 april 2024.

³¹ Dezelfde wet voert de nieuwe artikelen 21*quinquies* en 61*quinquies*/1 in waarbij dit recht op inzage van de verwerkte persoonsgegevens ook wordt geregeld voor de verdachte, in verdenkinggestelde, de benadeelde die een verklaring heeft afgelegd overeenkomstig artikel 5*bis* VTSV en de burgerlijke partij.

het *niet* moet, biedt het invoeren van een gemeenrechtelijk verzetsrecht voor vennoten van vennootschappen met een onvolkomen rechtspersoonlijkheid door een wet van 21 april 2024.³²

In de klassieke visie zijn die vennootschappen en hun vennoten één en ondeelbaar. De zaakvoerder of vertegenwoordiger van de vennootschap vertegenwoordigt dus ook iedere vennoot, wat van rechtswege leidt tot een hoofdelijke gehoudenheid van de vennootschap en haar vennoten voor een gezamenlijke schuld.³³ Op basis hiervan werd traditioneel besloten dat het vonnis waarin de vennootschap tot betaling van zo een schuld wordt veroordeeld ook de vennoot van een maatschap, een vennootschap onder firma of een commanditaire vennootschap bindt, ook al was die vennoot zelf niet als partij gedaagd in dat geding.

In 2018 oordeelde het Hof van Cassatie³⁴ evenwel dat uit de wet niet volgt dat niet-gedaagde vennoten ook partij worden in het geding. Om een einde te stellen aan de rechtsonzekerheid voert de wetgever thans voor de niet in het geding gedaagde vennoot het recht op verzet in op de wijze en binnen de termijn bepaald in het Gerechtelijk Wetboek, zelfs indien de beslissing voor hoger beroep vatbaar is.

U begrijpt dat de gemaakte keuze leidt tot proliferatie van het geding zo één of meerdere van de niet-gedaagde vennoten gebruik maakt van dit verzetsrecht. Ook zal potentieel dikwijls het probleem opduiken van de samenloop van het verzet door de niet-gedaagde vennoot met een hoger beroep door de vennootschap tegen eenzelfde vonnis. Respect voor de in het burgerlijk procesrecht alsmat sterker oprijzende beginselen van proceseconomie en concentratie van het geding³⁵, had tot een andere benadering moeten leiden. Waarom werd er niet voor geopteerd om, naar analogie met het

³² Wet 21 april 2024 tot wijziging van het Wetboek van vennootschappen en verenigingen wat betreft het invoeren van een gemeenrechtelijk verzetsrecht voor de vennoten van de maatschap, de vennootschap onder firma en de commanditaire vennootschap, *BS* 12 juli 2024.

³³ Artikel 4:14 en 4: 22 *WVV juncto* art. 1202, tweede lid oud BW; art. 5.160, § 2 BW.

³⁴ Cass. 13 april 2018, AR C.17.0486.F, ECLI:BE:CASS:2018:ARR.20180413.3

³⁵ J.-F. Van Drooghenbroeck en F. Balot, "L'autorité de la chose jugée happée par la concentration du litige", in G. de Leval en F. Georges (eds.), *L'effet de la décision de justice. Contentieux européens, constitutionnel, civil et pénal* Liège, Anthemis, 2008, 153-217.

afstammingsrecht³⁶, te voorzien dat in afwijking van artikel 811 Ger.W. de rechtbank, zelfs ambtshalve, kan bevelen dat alle belanghebbenden tegen wie krachtens de wet de beslissing mede moet gelden, in het geding worden geroepen? Meer algemeen zou de wetgever er goed aan doen de verdiensten van de zogenaamde *exceptio plurium litis consortium* ernstig in overweging te nemen. Het invoeren daarvan zou alvast toelaten tal van complexe procedurele problemen in meerpartijengeschillen te vermijden. Ook zou het gebruik van buitengewone rechtsmiddelen, zoals het derdenverzet en de herroeping van gewijsde, erdoor aanzienlijk kunnen afnemen.³⁷

Ook werden de laatste jaren onder meer op grond van rechtspraak van het Grondwettelijk Hof in het opsporingsonderzoek participatierechten ingevoerd naar analogie met het gerechtelijk onderzoek. Alleen blijft dan de logische vraag waarom de twee typen van vooronderzoek worden behouden. De voorgestelde hervorming van het gerechtelijk onderzoek en de creatie van een eengemaakt vooronderzoek (wat in een overgrote meerderheid van de landen van de EU bestaat) vereist een heroverweging van de rol van de onderzoeksrechter evenals de burgerlijke partijstelling bij wijze van actie. Een en ander kan sterk vereenvoudigd worden.

De nieuwe regeling van de verjaring van de strafvordering³⁸ is dan weer sterk vereenvoudigd en dit is een goede zaak. De invoering van wat de instellingsverjaring wordt genoemd werd reeds eerder voorgesteld in een doctoraal proefschrift verdedigd aan de Gentse rechtsfaculteit door collega Joachim Meese³⁹ en werd ook opgenomen in het ontwerp van wetboek van strafprocesrecht in 2020.⁴⁰ Het gegeven dat de verjaring van de strafvordering niet meer loopt eens de strafvordering bij de rechter aanhangig is gemaakt is ook gebruikelijk in burgerlijke zaken. Vanaf dat moment dient de voortgang van de rechtspleging te worden gehandhaafd of gesanctioneerd door middel van bepalingen

³⁶ Art. 331*decies* OBW. Vgl. art. 1514 Ger.W. waar een afgezwakte variant van hetzelfde uitgangspunt in terug te vinden is.

³⁷ Vgl. evenwel Cass. 4 juni 2020, AR C.18.0345.N, RW 2021-22, 89 concl. R. Mortier. Dit arrest leert dat de *exceptio plurium litis consortium* in het Belgische burgerlijk procesrecht niet bestaat.

³⁸ Wet 9 april 2024 Strafrecht I, BS 18 april 2024 (artikelen 32 e.v.)

³⁹ J. Meese, *De duur van het strafproces. Onderzoek naar de termijn waarbinnen een strafprocedure moet of mag worden afgehandeld*, Larcier, 2006, 468 p.

⁴⁰ Wetsvoorstel houdende het Wetboek van Strafrecht, *Parl.St.* Kamer 2020, 1239-001.

omtrent de redelijke termijn. Toen ik in december 2005 als promotor van het proefschrift schreef dat ik hoopte dat ook in kringen van de wetgever kennis zou worden genomen van de geformuleerde voorstellen had ik niet meer verwacht dat dit bijna 20 jaar later ook zou gebeuren.

In zijn memorandum stipte de FOD Justitie aan dat de basis van Justitie een heldere wetgeving is. Dit ideaal is, ook in het procesrecht, nog niet helemaal bereikt. Recht is en blijft mensenwerk. Maar de gezonde ambitie verder te streven naar een zo eenvoudig en transparant mogelijke rechtspleging, die performant en doeltreffend is en zich uitstekend leent om ook in een werkelijke digitale rechtbank en dito procedure toepassing te vinden, mogen we niet laten varen.

Specifiek voor wat het burgerlijk procesrecht betreft, is het aangewezen daarbij de *Model European Rules of Civil Procedure* niet uit het oog te verliezen. Die door twee internationale instellingen voor rechtseenmaking en -ontwikkeling – het European Law Institute en Unidroit – opgestelde regels beogen binnen Europa meer consistentie te creëren in het civiele procesrecht en reiken voor de toekomstige evolutie van deze rechtstak enkele modelbepalingen aan die de beste praktijken weerspiegelen.⁴¹

Vereenvoudiging van regels en, waar mogelijk, verder actief streven naar meer convergentie tussen de bepalingen van de penale en civiele rechtspleging hoort bij die oefening ook voorop te staan. De materie van het deskundigenonderzoek levert hiervan een mooi voorbeeld. Ook de conclusietermijnen en het grievenstelsel die met de Potpourri II-wet⁴² in het strafproces werden ingevoerd, zijn efficiënt en nuttig gebleken *legal transplants* uit het burgerlijk procesrecht. Waarom zouden we niet mogen dromen van eenzelfde beroepstermijn in de civiele en penale rechtspleging in plaats van de huidige één maand versus 30 dagen?

⁴¹ W. Vandebussche, J. Van Doninck e.a., “Lessen van de ‘ELI-UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure’ voor het Belgische recht – Leçons des ‘ELI-UNIDROIT Règles modèles européennes de procédure civile’ pour le droit belge” *P&B* 2023, 163-202.

⁴² Wet 5 februari 2016 tot wijziging van het strafrecht en de strafvordering en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 19 februari 2016.

*

* *

6. Besluit

In februari van dit jaar overleed voormalig Frans minister van Justitie Robert Badinter. In de vijf jaar dat hij minister van Justitie is geweest is hij erin geslaagd het individueel klachtrecht van de Franse burger bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens te doen erkennen, de doodstraf in Frankrijk af te schaffen en de in België overgenomen regeling uit te werken voor de foutloze vergoedingsplicht ten aanzien van zwakke weggebruikers. Toen men hem een aantal jaar geleden vroeg naar het woord dat hij het liefst hoorde, antwoordde hij zonder enige aarzeling: “Justice, évidemment”.

Wij zijn er van overtuigd dat velen onder de hier aanwezigen, net zoals de overgrote meerderheid van magistraten, advocaten, griffiers, gerechtspersoneel en andere medewerkers van het gerecht op deze vraag hetzelfde antwoord zouden geven.

Voor vele mensen werkzaam binnen justitie zijn hun dagelijkse activiteiten meer dan een beroep. Ze omvatten ook een groot maatschappelijk engagement. Dit uit zich onder meer in een breed palet aan initiatieven waarmee de magistratuur op vrijwillige basis uitreikt naar de samenleving. Denk aan de ontwikkeling van programma's om scholen en groepen te ontvangen of te bezoeken en hen te informeren over de rechtsstaat. Denk aan allerlei pilotprojecten om de conflicthantering te verbreden en, waar mogelijk, de betrokkenen actief te betrekken bij de geschiloplossing. Denk ook aan de inzet van zovelen aan wetenschappelijke studiedagen en publicaties.

Budgettaire krapte of institutionele tekortkomingen mogen die grote gedreven inzet van vele mensen, zonder dewelke structuren ook niet werken, niet doen vergeten. Ze verdienen daarvoor ons respect en onze waardering.

Wij danken u voor uw aandacht.

* *

*

Hartelijk dank, professor Traest, professor Taelman, voor jullie boeiende uiteenzetting en kritische analyse van de situatie van Vrouwe Justitia. Dank ook voor de positieve boodschap: het maatschappelijk engagement van onze collega's en medewerkers geraakt al te vaak ondergesneeuwd omdat de focus in de media nu eenmaal ligt bij wat misloopt en niet bij de vooruitgang die er wordt geboekt. Alhoewel er niet kan betwist worden dat de opeenvolgende ministers van Justitie belangrijke inspanningen hebben geleverd voor de modernisering van Justitie en zeker op wetgevend vlak belangrijke stappen hebben gezet, blijft ook het aantal pijnpunten onaanvaardbaar hoog. Ik zal hier straks nog even op terugkomen.